

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

АЙРІЯН Крістіна Борисівна

УДК 342.562

**КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ФОРМА ЗВЕРНЕННЯ
ДО ОРГАНУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ**

12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент
СОЛОНЕНКО Олег Миколайович,
професор кафедри конституційного та міжнародного права
Національної академії внутрішніх справ.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
МАЦЬКЕВИЧ Микола Михайлович,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького;

кандидат юридичних наук, доцент
КРАВЧЕНКО Віктор Віталійович,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Університету економіки та права «КРОК».

Захист відбудеться «23» вересня 2015 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.04 у Національній академії внутрішніх справ за адресою:
ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх
справ за адресою: ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1.

Автореферат розісланий «21» серпня 2015 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Б. В. Калиновський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Нині в центрі Європи український народ розбудовує єдину й соборну, суверенну та європейську, демократичну і правову, соціальну Україну. Україну, де набудуть свого реального втілення верховенство права, державний і народний суверенітет, людина, її права і свободи – найвища соціальна цінність, європейський інтеграційний напрям розвитку, подолання корупції, децентралізація влади, спроможні територіальні громади тощо.

Втілення наведеного вище та подальший динамічний поступ Української держави можливі лише за проведення комплексної конституційної реформи. Проте доречно наголосити, що конституційна реформа має розпочинатися саме з удосконалення конституційно-правового статусу Конституційного Суду України – єдиного органу конституційної юрисдикції, діяльність якого спрямована на гарантування верховенства Основного Закону держави. Основного Закону України, який закріплює основоположну засаду конституційного ладу – права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а їх утвердження й забезпечення є головним обов'язком останньої.

Гарантування наведеного та розвиток вітчизняного конституціоналізму потребує подальшого належного законодавчого закріплення й забезпечення реалізації основних прав і свобод людини та громадянина, в тому числі через запровадження правових засобів взаємної відповідальності держави та особи, громадського контролю над органами публічної влади, їх посадовими і службовими особами, правомірністю їх рішень, дій чи бездіяльності. Аналіз зарубіжної практики доводить, що важливе місце серед низки таких інструментів посідає конституційна скарга, яка, будучи формою прямого звернення до органу конституційної юрисдикції, забезпечує можливість зворотного впливу індивідів та їх об'єднань на публічну владу у разі свавілля з боку її носіїв, сприяє зміцненню демократії та утвердженню верховенства права.

Враховуючи це можна стверджувати, що актуальність теми зумовлюється тим, що послідовним і необхідним кроком для реалізації принципів правової державності та вдосконалення механізму конституційно-судового захисту прав і свобод людини та громадянина повинно стати запровадження інституту конституційної скарги у правову систему України з урахуванням зарубіжного досвіду й особливостей практики власного конституційного правосуддя.

Доктринальною основою дослідження є вагомий науковий доробок вітчизняних і зарубіжних правознавців. Так, опрацювання різних аспектів розвитку та функціонування конституційного судочинства і контролю в Україні та зарубіжних країнах, здійснені у працях М. О. Баймуратова, А. З. Георгіци, В. О. Гергелійника, Р. А. Калюжного, М. С. Кельмана, М. І. Козюбри, А. М. Колодія, М. В. Костицького, В. В. Кравченка, А. Р. Крусян, О. В. Кузьменко, І. І. Маринів, О. М. Мироненка, Т. П. Міхєвої, Г. О. Мурашина, А. В. Портнова, М. Д. Савенка, М. В. Савчина, В. Є. Скоморохи, І. Д. Сліденка, А. А. Стрижака, П. М. Ткачука, В. Л. Федоренка, Ю. С. Шемшученка й інших, створили передумови для вивчення місця та ролі конституційної скарги в механізмі доступу до конституційного правосуддя.

Вивченню правової природи конституційної скарги в системі конституційної юстиції присвятили наукові праці І. Г. Алексєєнко, Г. Г. Арутюнян, Ю. Г. Барабаш, Т. О. Бринь, М. В. Вітрук, М. М. Гецько, М. М. Голік, А. С. Головін, М. М. Гультай, П. Б. Євграфов, А. М. Івановська, В. М. Кампо, О. О. Кравченко, В. О. Лучін, О. В. Петришин, В. В. Радзієвська, А. О. Селіванов, С. Г. Серьогіна, М. В. Тесленко, С. В. Шевчук та ін.

Водночас сучасний стан розроблення проблеми конституційної скарги не повною мірою відповідає потребам науки конституційного права та юридичної практики. Необхідність комплексного осмислення зарубіжної, насамперед європейської, доктрини конституційної скарги стосовно її місця серед інших форм звернення до органів конституційної юрисдикції, підстав подання, предмета, суб'єктів, критеріїв прийнятності, розгляду та юридичних наслідків зумовлюється відсутністю тривалої традиції демократичного поступу правової системи України, недостатнім доктринальним опрацюванням сутності цього правового феномену на основі міжнародних принципів і стандартів правозахисту за допомогою конституційного судочинства. В контексті вітчизняної конституційної реформи існує нагальна потреба в розробленні продуманих пропозицій щодо конституційного та законодавчого закріплення інституту конституційної скарги в правовій системі України.

Отже, конституційна скарга залишається недостатньо опрацьованою формою звернення до органу конституційної юстиції з метою захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина, що у свою чергу свідчить про актуальність і вкрай високу важливість обраної теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснено відповідно до пп. 1.3, 1.4 Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011–2015 рр., затверджених загальними зборами Національної академії правових наук України (постанова від 24 вересня 2010 р. № 14); наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр.» від 16 березня 2015 р. № 275; Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 рр., схвалених вченою радою НАВС (протокол від 29 жовтня 2013 р. № 28). Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради НАВС (протокол від 28 лютого 2012 р. № 2), а також розглянута та схвалена відділенням державно-правових наук і міжнародного права Національної академії правових наук України (реєстраційний № 206, 2012 р.).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексний аналіз правової природи конституційної скарги як форми звернення до органу конституційної юрисдикції та засобу захисту прав і свобод людини та громадянина і відпрацювання на підставі цього наукових і практичних рекомендацій щодо перспектив запровадження цього конституційно-правового інституту в Україні.

Мета дослідження зумовила виокремлення та розв'язання таких *задач*:

– з'ясувати генезис конституційного контролю в межах конституційної юрисдикції;

- проаналізувати наукові доктрини інституту конституційної скарги;
- визначити найоптимальнішу методологію наукового осмислення інституту конституційної скарги;
- сформулювати та дослідити поняття й основні моделі конституційної скарги як форми здійснення конституційного контролю;
- проаналізувати характерні особливості інституту конституційної скарги в зарубіжних країнах;
- розкрити місце та роль інституту конституційної скарги в системі форм конституційного контролю;
- порівняти конституційне звернення та конституційну скаргу як форми звернення до органів конституційної юрисдикції, виокремити їх кваліфікаційні ознаки;
- дослідити статус суб'єктів звернення, предмет і критерії прийнятності конституційної скарги в зарубіжних країнах;
- здійснити аналіз процедури розгляду конституційної скарги та порядку прийняття рішень органом конституційної юрисдикції в зарубіжних країнах;
- проаналізувати проблеми й перспективи запровадження інституту конституційної скарги у вітчизняне законодавство;
- сформулювати пропозиції щодо конституційного та законодавчого закріплення інституту конституційної скарги в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з реалізацією особою права на звернення до органу конституційної юрисдикції з метою захисту своїх основних прав і свобод.

Предметом дослідження є конституційна скарга як форма звернення до органу конституційної юрисдикції.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становить сукупність світоглядних, філософських, соціологічних і теоретичних засад; методологічних підходів; загальних методів мислення; філософських, загальнонаукових і конкретно-наукових методів пізнання правових явищ, а також принципів їх наукового вивчення, використання яких забезпечило обґрунтованість і достовірність результатів наукового пошуку.

З урахуванням особливостей предмета, мети та задач дослідження здобувачем було застосовано *діалектичний метод*, що дав змогу розглянути конституційну скаргу в її розвитку та взаємодії з іншими суспільними та правовими явищами (підрозділи 2.2, 2.3, 2.4). *Метафізичний метод* спрямовувався на пізнання конституційної скарги як незмінного та незалежного від суспільної дійсності правового явища (підрозділи 2.4, 3.2, 3.3). *Історичний метод* дав можливість дослідити генезу конституційного контролю в межах конституційного судочинства, виявити об'єктивні причини, умови появи й розвитку конституційної скарги як форми звернення до органу конституційної юрисдикції (підрозділи 1.1, 2.2). *Функціональний метод* використовувався для визначення місця та ролі конституційної скарги в механізмі захисту прав і свобод людини та громадянина (підрозділи 2.4, 3.1, 3.2). *Статистичний метод* дав змогу опрацювати кількісні показники, що об'єктивно відображають стан, динаміку і тенденції використання

конституційної скарги в зарубіжних країнах (підрозділи 2.4, 3.2). *Порівняльно-правовий метод* спрямовувався на виявлення загальних і особливих закономірностей функціонування та розвитку конституційної скарги в зарубіжних країнах (підрозділи 3.1, 3.2).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація – одне з перших у вітчизняній науці комплексних монографічних досліджень правової природи конституційної скарги як форми звернення до органу конституційної юрисдикції з власними обґрунтованими пропозиціями щодо конституційного та законодавчого закріплення інституту конституційної скарги в правовій системі України, зокрема:

вперше:

- встановлено закономірність, що склалася у практиці органів конституційної юрисдикції зарубіжних країн: з одного боку, держави, правові системи яких не містять інституту конституційної скарги, розглядають можливість запровадження цього засобу індивідуального доступу, а з другого – країни, органи конституційної юрисдикції яких володіють такими повноваженнями, вивчають можливості обмеження індивідуального доступу через надмірне завантаження цього органу;

- доведено, що конституційна скарга може розглядатися як засіб забезпечення та розвитку конституційно-правових засад народовладдя. Адже конституційна скарга не лише захищає індивіда та його суб'єктивні права і свободи, а й сприяє побудові демократичної, правової держави, уникненню можливої узурпації влади. У цьому сенсі конституційна скарга постає (а у разі запровадження в Україні – поставатиме) як специфічна та, беззаперечно, дієва гарантія засад конституційного ладу;

- обґрунтовано, що ефективний орган конституційної юрисдикції можливий лише за умови запровадження в Україні інституту конституційної скарги, що постає особливо актуальним нині в розрізі проведення сучасної конституційної реформи. Впровадження конституційної скарги в національне правове поле стане ще одним дієвим засобом правової охорони Основного Закону, ефективною гарантією забезпечення реалізації прав особи в Україні;

- доведено, що в найбільш розгорнутому вигляді право на індивідуальну конституційну скаргу сконструйовано й застосовується серед країн Європейського Союзу – у Федеративній Республіці Німеччина та Республіці Австрія, а серед пострадянських країн – у Російській Федерації й Грузії. Досвід саме цих країн можна використати насамперед під час створення повноцінної моделі конституційної скарги в Україні з урахуванням національних особливостей правової культури громадян, динамізму діяльності державних органів, якісного стану законодавства тощо;

- охарактеризовано кваліфікаційні ознаки двох форм звернення до органу конституційної юрисдикції: конституційне звернення та конституційна скарга. На основі їх порівняння стверджується, що конституційне звернення не може апріорі повноцінно замінити інститут конституційної скарги;

- аргументовано, що втілення в правову систему України конституційної скарги сприятиме тому, що законодавча база буде більш адекватно відповідати Конституції України, повсякденним потребам і запитам людей за рахунок її

перманентного оновлення, буде максимально спрямована на захист конституційних прав і свобод людини та відобразатиме високий правовий рівень України як європейської держави;

- запропоновано уникнути перевантаження роботи Конституційного Суду України через запровадження науково обґрунтованої, продуманої системи критеріїв (фільтрів) щодо прийнятності конституційної скарги, запровадження нової організаційної структури Конституційного Суду України;

- рекомендовано віднести до предмета конституційної скарги в Україні не лише встановлення конституційності законів, інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, а також конституційність чинних міжнародних договорів України;

- розроблено законодавчі пропозиції до Закону України «Про Конституційний Суд України, а саме: а) викласти в новій редакції статтю 38 «Форми звернення до Конституційного Суду України»; б) доповнити статтями 42-1 «Конституційна скарга» та 43-1 «Суб'єкти права на конституційну скаргу»;

удосконалено:

- змістову та ціннісну характеристику інституту конституційної скарги, яка постає не лише гарантією захисту основних прав і свобод людини та громадянина, а й засобом забезпечення і розвитку демократії, а також інструментарієм виявлення, попередження та врегулювання державно-правових конфліктів;

- дефініцію конституційної скарги, яку запропоновано розуміти як форму звернення фізичних (громадян України, іноземців, осіб без громадянства) та юридичних осіб до органу конституційної юрисдикції з метою захисту їх конституційних прав і свобод шляхом перевірки правових актів органів публічної влади, що порушують ці права та свободи, в межах вирішення конкретної справи;

- принцип субсидіарності. Конституційна скарга може подаватися тоді, коли вичерпані всі інші внутрішньодержавні судові механізми захисту прав людини й поновити порушені конституційні права та свободи людини і громадянина в інший процесуальний спосіб не вбачається можливим;

- теоретичне уявлення про напрями та механізм запровадження інституту конституційної скарги у правову систему України з урахуванням національного досвіду конституційного правосуддя та специфіки індивідуального доступу до нього;

- частину 1 статті 150 Конституції України в контексті імплементації інституту конституційної скарги;

отримало подальший розвиток:

- класифікаційна характеристика моделей конституційного контролю, здійснена за критерієм суб'єкта останнього, що дало можливість виокремити американську (децентралізовану й централізовану) та європейську (австрійську і французьку) моделі конституційного контролю;

- система знань про особливості інституту конституційної скарги в зарубіжних країнах. Зокрема, встановлено, що конституційна скарга характеризується певною специфікою стосовно кола суб'єктів цього права, предмета оскарження, правил подання й прийому скарг до розгляду органом конституційного

правосуддя, юридичними наслідками рішень, які приймаються;

- наукове уявлення про змістово-формальні (суб'єкт звернення, предмет і критерії прийнятності) й організаційно-процедурні аспекти подання, розгляду та юридичних наслідків конституційної скарги в зарубіжних країнах;

- положення, що в Україні реалізовано звужену модель функціонування інституту конституційної юстиції, оскільки у вітчизняному законодавстві конституційна скарга не передбачена, а є лише право фізичних та юридичних осіб на конституційне звернення щодо тлумачення Конституції та законів України;

- суб'єктний склад права на конституційну скаргу в Україні, до якого мають входити не лише фізичні, а й юридичні особи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації сформульовано й обґрунтовано висновки та пропозиції, які дадуть змогу розширити наукове уявлення про розуміння і практику використання конституційної скарги як форми звернення до органу конституційної юрисдикції, сприятимуть її запровадженню у правову систему України з метою більш ефективного захисту прав і свобод людини та громадянина. Головні результати дослідження, подані в дисертації, використовуються та можуть бути використані:

- у законодавчій діяльності – як теоретико-методологічне підґрунтя для вдосконалення чинного законодавства України шляхом внесення змін і доповнень до нього, розроблення проектів нормативно-правових актів, спрямованих на впровадження конституційної скарги в конституційне законодавство та державно-правову практику, у роботі Комітету з питань правової політики та правосуддя Верховної Ради України (акт впровадження від 27 лютого 2015 р. № 04-29/17-922);

- у діяльності Конституційного Суду України – як методичні рекомендації під час опрацювання Секретаріатом Конституційного Суду України науково-експертних висновків, а також під час підготовки спеціалістами Управління правової експертизи експертних висновків щодо двох ухвал і двох рішень, прийнятих у Конституційному Суді України (акт впровадження від 27 листопада 2014 р. № 4-16/2064);

- у навчальному процесі – для підготовки навчально-методичних матеріалів і викладання в Національній академії внутрішніх справ таких навчальних дисциплін, як «Конституційне право України», «Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні», «Державне право зарубіжних країн», «Конституційна реформа в Україні» (акт впровадження від 21 листопада 2014 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорено на засіданнях кафедри конституційного та міжнародного права НАВС, також оприлюднено на чотирьох міжнародних науково-практичних конференціях, а саме: «Правові проблеми сучасності очима молодих науковців» (м. Тернопіль, 24 квітня 2014 р.); «Актуальні питання державотворення в Україні» (м. Київ, 23 травня 2014 р.); «Тенденції та інновації юридичної науки» (м. Тернопіль, 11 червня 2014 р.); «Треті економіко-правові дискусії» (м. Львів, 26 червня 2014 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображено в десяти наукових працях, з яких: чотири статті в наукових фахових виданнях України з юридичних наук, одна стаття в науковому фаховому виданні

зарубіжної країни, п'ять тези виступів на конференціях.

Структура дисертації зумовлена предметом, метою, задачами, змістом і логікою наукового пошуку. Праця складається зі вступу, трьох розділів, які вміщують дев'ять підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, двох додатків на 18 сторінках, списку використаних джерел (337 найменувань на 39 сторінках). Повний обсяг дисертації становить 267 сторінок, з яких основного тексту – 210.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, зв'язок із науковими програмами, планами, темами; визначено мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження; розкрито методи, означено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено дані про апробацію результатів дослідження, публікації.

Розділ 1 «Історичні та доктринальні аспекти інституту конституційної скарги» вміщує два підрозділи, присвячені вивченню генези конституційного контролю в межах конституційного судочинства, наукових доктрин розуміння інституту конституційної скарги.

У *підрозділі 1.1 «Історичний розвиток конституційного контролю в межах конституційної юрисдикції»* розглянуто загальні та специфічні закономірності виникнення, розвитку й функціонування конституційного контролю. Вивчення історичного досвіду запровадження конституційного контролю в межах конституційного судочинства, а також поглядів науковців щодо витоків цього явища дає дисертанту підстави стверджувати про існування історико-правового підґрунтя для розвитку конституційного контролю, зумовлених наявністю нерозривного зв'язку з формуванням державності, концепціями правового захисту конституційного ладу, прав і свобод особи.

Проміжок часу, що охоплює процес формування ідеї конституційного контролю, який передуює законодавчому запровадженню цього інституту, автором диференційовано на окремі етапи. Першим виокремлено період, який охоплює стародавні часи, коли формуються потреби у створенні структури, що покликана вирішувати конфлікти у сфері державності, державного устрою та процедурні форми вирішення конфліктів. Другим визначено етап, коли набули поширення ідеї верховенства конституції, означилися організаційні форми здійснення конституційного контролю, відправлення конституційного судочинства. Наступним виокремлено період після Першої світової війни, коли зміст конституційної юстиції проявлявся переважно через конституційний контроль. У другій половині ХХ ст. спостерігалась еволюція конституційного контролю за двома основними напрямками: по-перше, збільшення кола суб'єктів конституційного контролю; по-друге, розширення контрольної сфери в частині нормативно-правових актів, що постають предметом цього контролю.

У *підрозділі 1.2 «Наукові доктрини інституту конституційної скарги»* встановлено, що актуальною проблемою у сфері конституційної юстиції в різних

країнах світу є питання прямого доступу до конституційного контролю, що безпосередньо залежить від моделі останнього. Ретроспективний аналіз дав здобувачу змогу стверджувати, що інститут конституційної скарги – це результат об'єктивних закономірностей розвитку історії держави і права. Наукові доктрини щодо конституційної скарги відображають інтеграційні процеси в зарубіжних країнах, а їх сутність зумовлена соціально-економічними та політичними умовами розвитку конституційних прав і свобод людини та громадянина. Автор визначив, що джерелом інституту конституційної скарги є судова система англо-американської правової сім'ї, зокрема, вона проявляється в сталих традиціях охорони прав і свобод особи від посягання органів державної влади у сфері публічного права. Початково конституційна скарга використовувалася як окрема процедура, що слугувала охороні основних прав і свобод особи в північно-американських країнах. При цьому дисертант на основі проведеного дослідження зазначає, що протягом останніх десятиліть ХХ ст. і в перші роки ХХІ ст. інститут конституційної скарги набув особливого поширення в країнах Європи.

Розділ 2 «Інститут конституційної скарги: методологія пізнання та сутність» представлений чотирма підрозділами, які присвячено визначенню найбільш оптимальної методології наукового осмислення інституту конституційної скарги, надання йому наукового розуміння, характеристиці особливостей останнього в зарубіжних країнах, а також дослідженню ролі та місця інституту конституційної скарги в системі форм звернення до органу конституційної юрисдикції.

У підрозділі 2.1 *«Методологія наукового дослідження інституту конституційної скарги»* обґрунтовано, що з метою забезпечення достовірності результатів опрацювання конституційної скарги на основі викладених у науковій літературі підходів до методології юридичної науки та їх адаптації стосовно предмета і мети наукового пошуку виокремлено світоглядні, філософські, наукознавчі, соціологічні та теоретичні засади, домінуючі методологічні підходи, загальні методи мислення (пізнання), загальнонаукові, філософські, конкретно-наукові (неюридичні та власне юридичні) методи, а також принципи наукового пізнання, вибір і застосування яких спрямовані на комплексне вирішення задач наукової праці, побудову її понятійно-категоріального апарату. Водночас застосування антропологічного, феноменологічного, діяльного та аксіологічного підходів дає змогу найбільш повно й адекватно відобразити особливості конституційної скарги.

У підрозділі 2.2 *«Поняття та моделі конституційної скарги як форми здійснення конституційного контролю»* на підставі такого критерію, як суб'єкт конституційного контролю, автор виокремлює дві його моделі: американська (децентралізована і централізована) та європейська (австрійська і французька). Водночас шляхом застосування такого критерію, як суб'єкт ініціювання конституційного контролю, здобувач зазначає, що є всі підстави говорити про конституційний контроль, який здійснюється за ініціативою президента (монарха), парламенту, депутатів, уряду, органів судової влади, вищих органів державної влади суб'єктів федерацій, власне, органом конституційної юрисдикції, громадянами

(підданими), юридичними особами, громадськими об'єднаннями, іноземцями та особами без громадянства.

Дисертант наводить положення, відповідно до якого розрізняються такі форми конституційного контролю: абстрактний, конкретний та індивідуальний. У межах останнього індивід, а також різні об'єднання громадян, юридичні особи наділені правом подавати до органу конституційної юрисдикції скарги про порушення власних основних прав і свобод законами, іншими нормативно-правовими актами, судовими рішеннями тощо.

На підставі аналізу й узагальнення наукових напрацювань із предмета дослідження автор удосконалив доктринальну дефініцію конституційної скарги в контексті майбутнього закріплення цього інституту в Україні та запропонував розуміти її як форму звернення фізичних (громадян України, іноземців, осіб без громадянства) та юридичних осіб до органу конституційної юрисдикції з метою захисту їх конституційних прав і свобод шляхом перевірки конституційності чинних міжнародних договорів, законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, що порушують ці права та свободи, в межах вирішення конкретної справи.

У підрозділі 2.3 «Місце і роль інституту конституційної скарги в системі форм конституційного контролю» встановлено, що у правових системах зарубіжних країн розрізняють непрямий і прямий доступ до конституційного судочинства. При непрямому доступі індивідуальне питання потрапляє до конституційного суду через органи державної влади, які наділені відповідною компетенцією, а при прямому – особа самостійно звертається зі скаргою до органу конституційної юрисдикції без посередництва інших органів. Аналізуючи досвід демократичних країн, автор резюмує, що конституційні права та свободи людини і громадянина мають реальні гарантії, які відповідають принципам правової державності, тільки в разі, коли особа може не лише звернутися за захистом своїх конституційних прав і свобод до суду загальної юрисдикції, а й має можливість скористатися спеціальною процедурою їх захисту в органі конституційного контролю, що суттєво підвищує рівень захищеності прав і свобод особи в державі.

На думку здобувача, незважаючи на те, що значна частина справ, які розглядаються органами конституційної юрисдикції, так чи інакше стосуються захисту прав і свобод особи, можливість останньої на звернення з конституційною скаргою потребує особливої уваги, оскільки постає юридичною гарантією забезпечення правового статусу особи на національному рівні. Ця форма конституційного контролю відрізняється значною специфікою щодо кола суб'єктів цього права, предмета оскарження, правил подання й прийому конституційних скарг до розгляду органом конституційного правосуддя, юридичними наслідками рішень, що приймаються.

У підрозділі 2.4 «Конституційне звернення та конституційна скарга: аспекти співвідношення» з'ясовано, що на сьогодні звернення до Конституційного Суду України може бути у формі конституційного подання або конституційного звернення.

Також сформульовано та порівняно кваліфікаційні ознаки двох форм звернення до органу конституційної юрисдикції: конституційного звернення та конституційної скарги. На підставі цього здобувач стверджує, що конституційне звернення не може повноцінно замінити інститут конституційної скарги, оскільки остання є прямим засобом судового захисту в органі конституційної юрисдикції порушених конституційних прав і свобод людини шляхом визнання закону та іншого, визначеного в законодавстві, нормативно-правового акта неконституційним та може бути подана безпосередньо фізичною або юридичною особою, чії права було порушено оскаржуваним актом у конкретній справі.

Дисертант підкреслює, що інститут конституційної скарги зможе розширити перелік засобів захисту прав і свобод фізичної та юридичної осіб у Конституційному Суді України, чим зрівняє можливості доступу до конституційної юрисдикції всіх суб'єктів клопотання.

Розділ 3 «Інститут конституційної скарги як форма індивідуального доступу до органу конституційної юрисдикції» складається з трьох підрозділів, у яких автором висвітлено змістово-формальні й організаційно-процедурні аспекти прийнятності, предмета та суб'єкта звернення конституційної скарги в зарубіжних країнах, порядок прийняття рішення в результаті розгляду зазначеної скарги, а також проблеми та перспективи її впровадження в законодавство України.

У підрозділ 3.1 *«Суб'єкти звернення, предмет і критерії прийнятності конституційної скарги в зарубіжних країнах»* встановлено: законодавство зарубіжних країн закріплює положення про те, що право на подачу конституційної скарги виникає лише у певних суб'єктів. Зокрема, конституційна скарга може бути подана фізичною та юридичною особами (в деяких країнах – об'єднаннями громадян), а також прокурором, парламентським уповноваженим із прав людини. При цьому суб'єктами конституційної скарги можуть бути не лише громадяни, а й іноземці, особи без громадянства, якщо законодавством стосовно них не передбачені винятки.

Предметом конституційної скарги в зарубіжних країнах можуть бути як дії органів публічної влади, так і правозастосовні акти (судові, адміністративні рішення) чи нормативно-правові акти (закони, акти глави держави, урядові акти, інші підзаконні нормативно-правові акти). Водночас дисертант зауважує, якщо законодавчо буде визначено, що закони чи їх окремі положення стануть винятковим предметом конституційної скарги в Україні, то це об'єктивно обумовить не лише значно меншу кількість скарг, а й сприятиме недопущенню перевантаження органу конституційної юрисдикції. Проте обмеження різновидів нормативно-правових актів, які особи вправі оскаржувати до Конституційного Суду України, на думку автора, може призвести до певного нівелювання інституту конституційної скарги.

Серед критеріїв прийнятності конституційної скарги в зарубіжних країнах здобувач виокремлює: по-перше, необхідність вичерпання всіх інших можливостей національного оскарження, оскільки конституційна скарга є заключним засобом захисту конституційних прав і свобод особи; по-друге, наявність особистої заінтересованості в захисті прав і свобод; по-третє, обмеження строків подачі скарги, дотримання встановленої законом форми скарги; по-четверте, конституційна

скарга повинна мати конкретний та одиничний характер; по-п'яте, конституційна скарга має бути переконливо обґрунтованою.

У підрозділі 3.2 «Проведення за конституційними скаргами в органах конституційної юстиції зарубіжних країн» з'ясовано, що процедура провадження у справах за конституційними скаргами в зарубіжних країнах охоплює такі стадії: а) відкриття провадження; б) підготовка до слухання справи; в) розгляд у режимі судового засідання; г) прийняття рішення, його оголошення та опублікування; д) виконання рішення.

Така процедура провадження в переважній більшості доволі детально регламентована в законах про органи конституційної юрисдикції зарубіжних держав. Водночас подальша конкретизація порядку провадження у справах за конституційними скаргами здійснена в регламентах органів конституційної юрисдикції. Беззаперечно, кожна країна має свої особливості порядку розгляду конституційної скарги, прийняття рішення, його змісту, опублікування, набуття чинності та юридичної дії рішення, а відповідно – негативні та позитивні моменти в провадженні у справах за конституційними скаргами. Останні – сильні сторони провадження у справах в органах конституційної юрисдикції – потребують втілення в Україні.

У підрозділі 3.3 «Інститут конституційної скарги: особливості впровадження в національне законодавство України» наводяться авторські обґрунтування про те, що запровадження інституту конституційної скарги у правову систему України має вирішуватися з урахуванням досвіду зарубіжних країн та особливостей практики вітчизняного конституційного правосуддя.

На думку здобувача, імплементація конституційної скарги як форми звернення до органу конституційної юрисдикції вимагає своєї конституційної та законодавчої інституціоналізації. Зокрема, автор запропонував сформулювати абзац 6 пункту 1 частини 1 статті 150 Конституції України у такий спосіб: «а також за конституційними скаргами фізичних та юридичних осіб, у разі, якщо застосування цих актів у конкретних справах, по яких ухвалено остаточні рішення судів загальної юрисдикції, інших органів державної влади чи місцевого самоврядування, призвело до порушення їх прав і свобод, гарантованих Конституцією України».

ВИСНОВКИ

У дисертації автор здійснив теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової задачі, що виявляється в розробленні основних положень загальнотеоретичної концепції конституційної скарги як форми звернення до органу конституційної юрисдикції з метою захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина.

За результатами дослідження сформульовано такі основні методологічні, теоретичні й практичні висновки:

1. На сучасному етапі розвитку конституціоналізму актуальною проблемою у сфері конституційної юстиції в різних країнах світу є питання прямого доступу до конституційного контролю фізичних та юридичних осіб, що безпосередньо

залежить від моделі конституційної юрисдикції конкретної держави.

На сьогодні сформувався дві моделі здійснення конституційного правосуддя. Відповідно до першої моделі конституційний контроль здійснюється судами загальної юрисдикції (США, Канада, Японія, Індія тощо). При цьому правом конституційного контролю може бути наділена будь-яка судова інстанція або виключно Верховний Суд, а питання конституційності норм може бути порушене лише у зв'язку з розглядом конкретної судової справи (конкретний контроль). Водночас у більшості країн Європи поширеною є друга модель, у межах якої конституційне правосуддя здійснює спеціальний орган – Конституційний Суд, а право на ініціювання розгляду питання про конституційність тієї чи іншої норми закону належить суб'єктам, спеціально визначеним у конституції (абстрактний контроль).

2. Конституційну скаргу можна інтерпретувати як засіб забезпечення та розвитку конституційно-правових засад народовладдя. Адже остання не лише захищає індивіда та його суб'єктивні права і свободи, а й сприяє побудові демократичної, правової держави, уникненню можливої узурпації влади. У цьому сенсі конституційна скарга постає (а у разі запровадження в Україні – поставатиме) як специфічна та, беззаперечно, дієва гарантія засад конституційного ладу. Надаючи можливість вступати в конституційно-правовий спір із державою та її органами, інститут конституційної скарги сприяє інтеграції громадян у процес управління державними справами.

3. Серед процедур, які використовують органи конституційної юрисдикції в багатьох зарубіжних країнах для захисту прав та свобод людини і громадянина, чи не найпопулярнішим є розгляд саме конституційних скарг. На жаль, у законодавстві України цей інститут не знайшов свого відображення, що, мабуть, пояснюється прагненням законодавця запобігти перевантаженню Конституційного Суду України такими справами. Водночас це суттєво обмежує можливості громадян щодо захисту своїх прав і свобод національними правовими засобами, зокрема, в Конституційному Суді України.

Оскільки у вітчизняному законодавстві така скарга не передбачена, а є лише право фізичних і юридичних осіб на конституційне звернення щодо тлумачення Конституції та законів України, то можна говорити про звужену модель функціонування інституту конституційної юстиції в Україні.

Після «революції гідності», коли український народ самовіддано взявся будувати нову сильну європейську країну, її інституції, армію, поліцію тощо, в Україні виникли нові можливості для побудови дійсно потужного громадянського суспільства та держави, одним із важливих елементів якої має стати ефективний орган конституційної юрисдикції.

Ефективний орган конституційної юрисдикції можливий лише за умови запровадження в Україні інституту конституційної скарги, що постає особливо актуальним нині в розрізі проведення сучасної конституційної реформи. Впровадження конституційної скарги в національне правове поле стане ще одним дієвим засобом правової охорони Основного Закону, ефективною гарантією забезпечення реалізації прав і свобод особи в Україні. Водночас це також потребує

ретельного наукового дослідження теоретичних засад запровадження інституту конституційної скарги в Україні, а відтак – нормативної імплементації цього інституту в національну систему законодавства.

4. На основі аналізу моделей закріплення конституційної скарги в різних країнах світу можна дійти висновку, що конституційна скарга – це форма звернення до органів конституційної юрисдикції, як правило, фізичних осіб (громадян держави, іноземців, осіб без громадянства), в окремих випадках – юридичних осіб, з метою захисту прав і свобод людини, закріплених в Основному Законі. З досвіду зарубіжних країн конституційна скарга, під час здійснення конституційного контролю, постає одним з основних засобів захисту фундаментальних прав особи та в переважній більшості випадків має чітке закріплення в законодавстві відповідної держави. Зважаючи на це, виникає потреба у втіленні цього конституційно-правового інституту в правову систему України. За умови реалізації наведеного вище, під конституційною скаргою доречно розуміти форму звернення фізичних (громадян України, іноземців, осіб без громадянства) та юридичних осіб до органу конституційної юрисдикції з метою захисту їх конституційних прав і свобод шляхом перевірки правових актів органів публічної влади, що порушують ці права та свободи, в межах вирішення конкретної справи.

5. Зважаючи на позицію деяких науковців, що інститут конституційного звернення в Україні, у разі його вдосконалення, може повноцінно замінити конституційну скаргу, виникла гостра потреба у порівнянні кваліфікаційних ознак двох форм звернення до органу конституційної юрисдикції: конституційне звернення та конституційна скарга.

До кваліфікаційних ознак конституційного звернення доцільно віднести такі: а) є непрямим засобом судового захисту порушених конституційних прав і свобод людини шляхом офіційного тлумачення Конституції та законів України; б) може бути спрямовано фізичною і юридичною особою лише за наявності неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України; в) за порядком розгляду передбачає розподіл процесуальних дій на такі, що стосуються офіційного тлумачення Конституції України та законів України, і пов'язані з розглядом інших питань, пов'язаних зі справою; г) не передбачає поновлення порушеного конституційного права чи свободи особи рішенням Конституційного Суду України.

Кваліфікаційні ознаки конституційної скарги можна виокремити такі: а) є прямим засобом судового захисту порушених конституційних прав і свобод людини шляхом визнання закону та іншого, визначеного в законодавстві, нормативно-правового акта неконституційним; б) може бути подана безпосередньо фізичною або юридичною особою, чії права були порушені оскаржуваним актом у конкретній справі; в) за порядком розгляду передбачає процесуальні дії, що стосуються лише конституційності закону чи іншого нормативно-правового акта, який оскаржують; г) суд, що вирішує справу за конституційною скаргою, має силу поновити фізичну або юридичну особу в її правах, які було порушено неконституційним законом чи іншим нормативно-правовим актом.

Проаналізувавши наведені вище кваліфікаційні ознаки конституційного

звернення і конституційної скарги, можна стверджувати, що конституційне звернення не може апіорі повноцінно замінити інститут конституційної скарги.

6. Варто зауважити, що втілення в правову систему України конституційної скарги сприятиме тому, що законодавча база буде більш адекватно відповідати Конституції України, повсякденним потребам і запитам людей за рахунок її перманентного оновлення, буде максимально спрямована на захист конституційних прав і свобод людини та відображатиме високий правовий рівень України як європейської держави. Адже в цьому разі громадянам буде надано право звертатися до Конституційного Суду України щодо перевірки конституційності положень законів, які порушують конституційні права і свободи людини та громадянина. Такі питання будуть актуальними завжди, а їх вирішення сприятиме усуненню існуючих нагальних, гострих проблем.

7. Опрацювання наукових доктрин розуміння інституту конституційної скарги дає підстави стверджувати, що кількість прихильників його запровадження є більшою, ніж противників. Однією із негативних характеристик конституційної скарги, яку наводять опоненти, на якій найчастіше зосереджують увагу фахівці, експерти, є те, що остання може призвести до переобтяження роботи Конституційного Суду України. У свою чергу це, на їх думку, призведе до неминучих наслідків, зокрема, зниження обґрунтованості рівня рішень, що надаються цим судом. Проте невикористання всіх можливих, вироблених світовою практикою, заходів стосовно здійснення індивідуального доступу до Конституційного Суду України щодо конституційності актів, які необґрунтовано обмежують конституційні права та свободи людини і громадянина, є суттєвою вадою діючої правової системи України.

Уникнути перевантаження роботи Конституційного Суду України можна через запровадження науково обґрунтованої, продуманої системи критеріїв (фільтрів) щодо прийнятності конституційної скарги, запровадження нової організаційної структури Конституційного Суду України.

Зважаючи на це, з метою недопущення переобтяження Конституційного Суду України, доречно поширити на організацію його діяльності практику Європейського суду з прав людини, відповідно до якої розгляд індивідуальних скарг Великою Палатою має винятковий характер і здійснюється лише з чітко визначеного кола підстав, тоді як основна маса правозастосовної роботи покладається на секції та створювані в них комітети. Схожий підхід можна було б запровадити і в Україні, надавши колегіям суддів Конституційного Суду України право самостійно вирішувати окремі категорії справ. Окрім того, доречно посилити функціональну роль Секретаріату Конституційного Суду України на етапі первинного опрацювання та вивчення конституційної скарги, надавши йому право повернення заявникові неналежно оформленої скарги, витребування необхідних документів, залучення до первинної оцінки матеріалів скарги спеціалістів, внесення ними пропозицій щодо обґрунтованості відкриття конституційного провадження тощо.

8. Серед критеріїв прийнятності конституційної скарги в зарубіжних країнах виокремлюють: по-перше, необхідність вичерпання всіх інших можливостей національного оскарження, оскільки конституційна скарга є кінцевим засобом

захисту конституційних прав і свобод особи; по-друге, наявність особистої заінтересованості в захисті прав і свобод; по-третє, обмеження строків подачі скарги, дотримання встановленої законом форми скарги; по-четверте, конституційна скарга повинна мати конкретний та одиничний характер; по-п'яте, конституційна скарга має бути переконливо обґрунтованою.

9. На переконання автора праці, першим кроком на шляху до запровадження інституту конституційної скарги у правову систему України є чітке визначення предмета цього звернення. Жодними обставинами не можна виправдати факти, пов'язані з існуванням правових актів, що суперечать конституційним нормам, які гарантують основні права та свободи особи. Тому доречно говорити про те, що ця конституційна ініціатива може стосуватися визначеного кола правових актів, конституційність яких належить до компетенції Конституційного Суду України. Отже, за умови запровадження інституту конституційної скарги в національне законодавство вона може спрямовуватися щодо конституційності чинних міжнародних договорів України, законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України та правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

10. Практика зарубіжних країн свідчить, що право на подачу конституційної скарги виникає лише у визначених законодавством суб'єктів. Конституційна скарга в зарубіжних країнах може бути подана фізичною та юридичною особами, а також прокурором, парламентським уповноваженим із прав людини. Суб'єктами конституційної скарги можуть бути не лише громадяни, а й іноземці, особи без громадянства, якщо для них законодавством не передбачені винятки.

Низка вітчизняних учених висловили власні пропозиції щодо суб'єктного складу права на конституційну скаргу в Україні. Проаналізувавши їх та консолідувавши, можна дійти висновку, що правом на конституційну скаргу в Україні мають володіти в переважній більшості лише фізичні особи: громадяни України, іноземці та особи без громадянства, конституційні права і свободи яких були порушені в конкретній справі.

На думку дисертанта, важливо включити до суб'єктного складу права на конституційну скаргу в Україні не лише фізичних, а й юридичних осіб. Це пов'язано з тим, що юридичні особи володіють власним конституційно-правовим статусом, який структурно містить такі елементи: а) правосуб'єктність; б) принципи конституційно-правового статусу; в) права, обов'язки і законні інтереси; г) гарантії здійснення принципів, прав, обов'язків і законних інтересів юридичної особи. Деякі юридичні особи є колективними суб'єктами. Окремі юридичні особи мають публічно-правовий, інші – приватноправовий характер. Водночас провести чіткі межі між останніми іноді доволі складно, зважаючи на те, що певні юридичні особи (наприклад, асоціації, конгреси, союзи) можуть мати як публічно-правові, так і приватноправові інтереси.

Більше того, доречно зазначити, що суб'єктами на звернення до Європейського суду з прав людини є як фізичні, так і юридичні особи. І кількість заяв від юридичних осіб останнім часом значно збільшилася, і рішення Європейський суд з прав людини за окремими з них для утвердження цілей і принципів Конвенції про

захист прав людини і основних свобод мають основоположний, фундаментальний характер, наприклад, рішення Європейського суду з прав людини за заявою ВАТ «Нефтяная компания ЮКОС» проти Російської Федерації.

Наведене демонструє значну специфіку юридичних осіб порівняно з фізичними особами та є вагомою підставою для надання юридичним особам самостійного права на конституційну скаргу до Конституційного Суду України.

11. Беручи до увагу зазначене, редакція частини 1 статті 150 Конституції України має бути сформульована у такий спосіб: «До повноважень Конституційного Суду України належить: 1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність): законів та інших правових актів Верховної Ради України; актів Президента України; актів Кабінету Міністрів України; правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Ці питання розглядаються за конституційними поданнями: Президента України; не менш як сорока п'яти народних депутатів України; Верховного Суду України; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Верховної Ради Автономної Республіки Крим; а також за конституційними скаргами фізичних та юридичних осіб, у разі, якщо застосування цих актів у конкретних справах, по яких ухвалено остаточні рішення судів загальної юрисдикції, інших органів державної влади чи місцевого самоврядування, призвело до порушення їх прав і свобод, гарантованих Конституцією України».

12. Запровадження конституційної скарги як інституту конституційного судочинства вимагає насамперед своєї конституційної та законодавчої інституціоналізації. Має бути оновлена існуюча законодавча основа організації та діяльності Конституційного Суду України через внесення змін і доповнень до Закону України «Про Конституційний Суд України». Водночас необхідно внести зміни до галузевих процесуальних законів, Цивільного кодексу України, законів України «Про виконавче провадження», «Про доступ до судових рішень» тощо.

13. Доцільно викласти в новій редакції статтю 38 Закону України «Про Конституційний Суд України»: «Формами звернення до Конституційного Суду України є конституційне подання, конституційне звернення та конституційна скарга».

14. Також є потреба доповнити Закон України «Про Конституційний Суд України» статтю 42-1 такого змісту:

«Конституційна скарга – це письмове клопотання до Конституційного Суду України про визнання чинних міжнародних договорів, законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України та правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим (їх окремих положень) неконституційними.

У конституційній скарзі зазначаються: а) прізвище, ім'я, по батькові громадянина України, іноземця чи особи без громадянства, адреса, за якою особа проживає, або повна назва та місцезнаходження юридичної особи; б) відомості про представника за законом або уповноваженого за дорученням; в) повне найменування, номер, дата прийняття, джерело опублікування (у разі публікації) правового акта, конституційність якого (окремих його положень) оскаржується; г) правове обґрунтування тверджень щодо неконституційності правового акта (його

окремих положень); д) дані щодо інших документів і матеріалів, на які посилаються суб'єкти права на конституційну скаргу (копії цих документів і матеріалів додаються); е) перелік документів і матеріалів, що додаються. Конституційне подання, документи та інші матеріали до нього подаються у трьох примірниках».

15. Варто доповнити Закон України «Про Конституційний Суд України» статтею 43-1 такого змісту: «Суб'єктами права на конституційну скаргу з питань прийняття рішень щодо конституційності чинних міжнародних договорів, законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України та правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим (їх окремих положень) є громадянин України, іноземець, особа без громадянства та юридична особа».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Айріян К. Б. Проблеми впровадження інституту конституційної скарги в Україні : підвідомчість судових справ адміністративної та конституційної юрисдикції / К. Б. Айріян // Вісник Конституційного Суду України. – 2014. – № 5. – С. 61–71.

2. Айріян К. Б. Аспекти запровадження інституту конституційної скарги в Україні / К. Б. Айріян // Вісник Національної академії правових наук України : зб. наук. пр. – 2014. – № 2 (77). – С. 179–185.

3. Айріян К. Б. Важливість запровадження інституту конституційної скарги для повноцінного захисту та відновлення порушених прав особи / К. Б. Айріян // Вісник Академії адвокатури України : наук. журн. – 2014. – Т. 11. – Число 1 (29). – С. 19–26.

4. Айріян К. Б. Конституційно-правова сутність інституту «конституційна скарга» / К. Б. Айріян // Правничий вісник Університету «КРОК» : зб. наук. пр. – 2014. – Вип. 18. – С. 20–25.

5. Айріян К. Б. Субъекты права обращения с конституционной жалобой в орган конституционного контроля / К. Б. Айріян // Право и политика : науч.-метод. журн. – 2014. – № 3. – С. 73–78.

6. Айріян К. Б. Конституційний принцип рівності громадян у доступі до конституційного правосуддя / К. Б. Айріян // Альманах права. Основоположні принципи права як його ціннісні виміри : наук.-практ. юрид. журн. – Вип. 3. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – 2012. – С. 290–294.

7. Айріян К. Б. Конституційна скарга як право особи на звернення до органу конституційної юстиції / К. Б. Айріян // Актуальні питання державотворення в Україні : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 травня 2014 р.) ; редкол. : д-р юрид. наук І. С. Гриценко (гол.), проф. П. С. Берзін (заст. гол.), канд. юрид. наук І. С. Сахарук (відп. ред.). – К. : Прінт-Сервіс, 2014. – С. 49–50.

8. Айріян К. Б. Конституційна скарга як засіб правового захисту : досвід зарубіжних країн / К. Б. Айріян // Треті економіко-правові дискусії : матеріали

міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Львів, 26 червня 2014 р.). – Львів, 2014. – С. 49–51.

9. Айріян К. Б. Розвиток конституційного судочинства шляхом запровадження інституту конституційної скарги в Україні / К. Б. Айріян // Правові проблеми сучасності очима молодих науковців : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Тернопіль, 24 квітня 2014 р.). – Тернопіль, 2014. – С. 16–18.

10. Айріян К. Б. Конституційна скарга – елемент юридичного механізму захисту конституційних прав і свобод особи / К. Б. Айріян // Тенденції та інновації юридичної науки : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Тернопіль, 11 червня 2014 р.). – Тернопіль, 2014. – С. 10–12.

АНОТАЦІЇ

Айріян К. Б. Конституційна скарга як форма звернення до органу конституційної юрисдикції. – Рукопис (266 стор.).

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2015.

Дисертацію присвячено дослідженню правової природи конституційної скарги як форми звернення до органу конституційної юрисдикції. Проаналізовано генезу конституційного контролю в межах конституційної юрисдикції. На основі опрацювання наукових доктрин розуміння інституту конституційної скарги вдосконалено дефініцію конституційної скарги як форми звернення до конституційної юрисдикції. Охарактеризовано методологічну основу наукового дослідження інституту конституційної скарги шляхом висвітлення пізнавальних можливостей антропологічного, феноменологічного, аксіологічного, діяльнісного, системного та потребового методологічних підходів. Розширено систему знань про особливості інституту конституційної скарги в зарубіжних країнах, зокрема, встановлено, що остання характеризується значною специфікою стосовно кола суб'єктів цього права, предмета оскарження, правил подання й прийому скарг до розгляду органом конституційного правосуддя, юридичними наслідками рішень, які приймаються. Автор запропонував напрями та механізм запровадження інституту конституційної скарги у правову систему України з урахуванням національного досвіду конституційного правосуддя та особливостей індивідуального доступу до нього.

Ключові слова: конституційна скарга, конституційний контроль, конституційне звернення, індивідуальна скарга, конституційні права та свободи людини і громадянина, конституція, конституційний суд.

Айріян К. Б. Конституционная жалоба как форма обращения в орган конституционной юрисдикции. – Рукопись (266 стр.).

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2015.

Диссертация посвящена исследованию правовой природы конституционной жалобы как формы обращения в орган конституционной юрисдикции. Автор проанализировал генезис конституционного контроля в пределах конституционного судопроизводства. Также было расширено научное представление о соотношении конституционного судопроизводства и конституционного контроля, которое проявляется в том, что, с одной стороны, предмет конституционного судопроизводства шире предмета конституционного контроля, а с другой – перечень государственных органов, уполномоченных осуществлять конституционный контроль, шире соответствующего перечня специализированных органов конституционного судопроизводства.

На основе осмысления научных доктрин института конституционной жалобы усовершенствована дефиниция конституционной жалобы, которую предлагается понимать как форму обращения физических (граждан Украины, иностранцев, лиц без гражданства) и юридических лиц в орган конституционной юрисдикции с целью защиты их конституционных прав и свобод путем проверки конституционности законов или их отдельных положений, которые нарушают эти права и свободы в пределах решения конкретного дела.

Охарактеризована методологическая основа научного исследования института конституционной жалобы путем освещения познавательных возможностей антропологического, феноменологического, аксиологического, деятельностного, системного и потребностного методологических подходов.

Диссертант усовершенствовал классификационную характеристику конституционного контроля путем применения такого критерия, как субъект его инициирования: конституционный контроль, который осуществляется соответственно по инициативе президента (монарха), парламента, депутатов, правительства, органов судебной власти, высших органов государственной власти субъектов федераций, собственно, органом конституционной юрисдикции, гражданами (подданными), юридическими лицами, общественными объединениями, иностранцами и лицами без гражданства.

Автор расширил систему знаний об особенностях института конституционной жалобы в зарубежных странах, в частности, было установлено, что последняя характеризуется значительной спецификой касаемого круга субъектов данного права, предмета обжалования, правил представления и приема жалоб к рассмотрению органом конституционного правосудия, юридическими последствиями решений, которые принимаются.

Была выявлена и сформулирована закономерность, сложившаяся в практике органов конституционной юрисдикции зарубежных стран: с одной стороны, государства, конституционные суды которых не имеют полномочий принимать правовые решения на основании рассмотрения конституционной жалобы, серьезно рассматривают возможность ввода этого средства индивидуального доступа, а с другой – страны, конституционные суды которых имеют такие полномочия,

изучают возможности ограничения индивидуального доступа из-за огромной нагрузки на орган конституционной юстиции.

Предложены направления и механизм введения института конституционной жалобы в правовую систему Украины с учетом национального опыта конституционного правосудия и особенностей индивидуального доступа к нему. Имплементация конституционной жалобы как института конституционного судопроизводства требует прежде всего своей конституционной институционализации, а также пересмотра норм Основного Закона в части расширения компетенции Конституционного Суда Украины. Субъектами конституционной жалобы следует признать физических (граждан Украины, иностранцев, лиц без гражданства) и юридических лиц, чьи конституционные права и свободы нарушены или могут быть нарушены правовым актом, примененным по конкретному делу. Такой статус уместно предоставить также Уполномоченному Верховной Рады Украины по правам человека, который должен действовать в интересах граждан.

Ключевые слова: конституционная жалоба, конституционный контроль, конституционное обращение, индивидуальная жалоба, конституционные права и свободы человека и гражданина, конституция, конституционный суд.

Airiyan K. B. Constitutional complaint as form of address is to the organ of constitutional jurisdiction. – Manuscript (266 p.).

The dissertation for the Candidate of Legal Science Degree with a major in 12.00.02 – constitutional law; municipal law – National Academy of Internal Affairs, Kiev, Ukraine, 2015.

The dissertation is devoted to the research of legal nature of constitutional complaint as forms of address to the organ of constitutional jurisdiction. An author is analyse genesis of constitutional control within the limits of the constitutional rule-making. On the basis of study of scientific doctrines of understanding of institute of constitutional complaint definition of constitutional complaint as forms of realization of constitutional control is improved. Methodological basis of scientific research of institute of constitutional complaint is described by illumination of cognitive possibilities anthropological, phenomenological, axiology, active, system and necessity of methodological approaches. A candidate for a degree is extend the system of knowledge about the features of institute of constitutional complaint in foreign countries, it is set in particular, that the last is characterized by a considerable specific in relation to the circle of this legal, article of appeal, rules of presentation and reception of complaints subjects to consideration of constitutional justice an organ, legal consequences of decisions, that is accepted. An author is offer directions and mechanism of input of institute of constitutional complaint in the legal system of Ukraine taking into account national experience of constitutional justice and features of individual access to him.

Keywords: constitutional complaint, constitutional control, constitutional appeal, individual complaint, constitutional rights and freedoms of man and citizen, constitution, constitutional court.